

Prantsuse revolutsiooni küüsis – feminismi õitseng ja häving

Olympe de Gouges'i (1748–1893) näide – poliitilise feminismi häälekandja

Tiina Veikat

Sissejuhatus

18. sajandit tuntakse Euroopa kontekstis eelkõige valgustusajastuna, mil arutleti intensiivselt poleemiliste küsimuste üle, nagu kodanikuõigused, meeste ja naiste võrdsus, vabariiklus *versus* monarhia. Prantsuse revolutsioon oli vaimses mõttes enneolematult plahvatuslik aeg, mil ühiskonnakord pöörati korduvalt pea peale ning mil alternatiivsed arvamused, seisukohad ja nendest indu saanud debatid leidsid üleüldist kajastust. Mis puudutab feminismi ja selle alustalasid, siis ei tohi kindlasti alahinnata nn segaduste ajajärku, mis 18. sajandi viimasel kümnendil Prantsusmaal haaras ning mil naised julgesid avalikult nõuda nii kodanikuõigusi, lahutusõigust kui ka klubide loomise ja säilitamise õigust. Sellest hoolimata hääbus üldine liberalismivaimustus juba revolutsiooni kolmandal-neljandal aastal, mil hoogustusid hoopiski radikaalselt konservatiivsed vaated, ühtlasi tähistas see poliitilise feminismi lõppu.

18. sajandi ühe poleemilisima prantsuse naisautori ja poliitilise feministina tuntakse Olympe de Gouges'i (1748–1793), kelle loo-

ming ning tähtsus kahe järgneva sajandi jooksul unustati. De Gouges, sünninimega Marie Gouze, kirjutas arvukate kirjade, pamflettide ning artiklite kõrval ka hulgaliselt näidendeid, mis lahkasid tihti valusaid teemasid, nt orjuse vastu võitlev draamateos „L'heureux naufrage“ („Õnnelik laevahukk“), mis tegi Olympe de Gouges'i kuulsaks, või feministlikke mõtteid levitavad näidendid (komöödia „La nécessité du divorce“ ehk „Lahutuse vajalikkusest“, „Molière chez Ninon“ ehk „Molière Nina juures“). Olulisim kirjatükk de Gouges'i sulest on aga Prantsuse revolutsiooni ajal avaldatud naiste ja naiskodanike õiguste deklaratsioon, kus ühena esimeste julgete seas nõudis Olympe de Gouges naistele meestega võrdseid õigusi ja kohustusi, seejuures näiteks lahutuse õiguslikku kehtestamist.

Minu ülevaatliku essee eesmärk on esmalt keskenduda Olympe de Gouges'i elukäigule ning kirjutiste taotlustele. Seejärel tutvustan lähemalt prantsuse naiste (eelkõige pariislannade) üldist revolutsiooniaegset konteksti, pöörates esmatähelepanu klubide ja salongide tähtsusele. Sealt edasi, kolmandas osas toon esile valgustusaegse poleemika naiste hariduse ja õiguste üle. Essee neljandas osas uurin prantslannade rolli revolutsioonis osalemisel ja lühikeseks ajaks kättevõidetud õigusi ning lõpetuseks vaatlen de Gouges'i konkreetseid kirjutisi, eelkõige kuulsat naiskodanike õiguste deklaratsiooni¹, *en passant* mõned poliitilist pamfletti ja näidendid.

¹ Tasub mainida, et de Gouges'i avaldatud naiskodanike õiguste manifestist sai indu ka tuntud inglise feminist ja prantsuse ajaloo huviline Mary Wollstonecraft (1759–1797), kes kirjutas just de Gouges'i deklaratsiooni mõjul 1792. aastal „Naise õiguste õigustuse“ („A Vindication of the Rights of Woman“), argumenteerides samuti, et naistest oleks ühiskonnale palju rohkem kasu, kui neile antaks parem haridus. Samas näiteks ei nõudnud Wollstonecraft naistele hääleõigust. Seega on Prantsuse revolutsiooni ajal ilmunud de Gouges'i deklaratsioon nii mõneski mõttes nurgakivi feministlike taotluste levitamisel Euroopas.

I. Marie Gouze'ist saab Olympe de Gouges

Olympe de Gouges'i uurijaid on pitsitanud küsimus, kas tegemist on tõepoolest esimese suure prantsuse naisfeministiga või pelgalt sõnaosava kurtisaaniga, kes oskas oma kaaskondlasi ilu ja vaimuerksusega võluda. Kui suur oli de Gouges'i feministlike taotluste tegelik mõju tema kaasajal? Vaatamata oma tuntusele eluajal, langes ta pärast surma täielikku unustusse. Essee lõpetuseks püüan välja selgitada, miks selle kuulsanaise nimi alles viimastel kümnenditel on unustusest taas päevavalgele tulnud.

Marie Gouze sündis 7. mail 1748 Montaubanis. Tema isa olevat olnud lihunik Pierre de Gouze, ehkki Marie Gouze ise pidas oma bioloogiliseks isaks hoopis markii Jean-Jacques Lefranc de Pompignani, tuntud prantsuse kirjameest ja luuletajat. Et aga Jean-Jacques eitas võimalikku isa-tütre sugulust, kummitas kinnisidee korüfeest isast ning tema tunnustamisest Marie Gouze'i terve elu, ilmnedes aegajalt ka tema kirjutistes. Olympe de Gouges'i emakeel, nagu märgib oma põhjalikus biograafias Olivier Blanc, oli tegelikult provanssaali keel (Blanc 1989, 20). Kui naine hiljem Pariisi kolis, osutuski tulevasele autorile üheks suuremaks komistuskiviks just nimelt sõnaosavus prantsuse keeles. Omamoodi huvitav on kahtlemata Blanci biograafias esiletoodud fakt, et Marie Gouze muutis oma nime Olympe de Gouges'iks pärast oma mehe Louis-Yves Aubry surma 1766. Artikli „de“ lisamine nimele näitas tol ajal soovi tõsta end sotsiaalses hierarhias ning see nipp oli paljude ambitsioonikate väikekodanlaste seas levinud praktika. Teiste hulgas võtsid artikli oma nimes kasutusele ka mitmed hilised suured revolutsionäärid, nagu Maximilien de Robespierre või Georges-Jacques d'Anton. (*Ibid.*, 25)

Olivier Blanci biograafia Olympe de Gouges'ist loob eeskätt pildi sarmikast ja võrdlemisi kokestest naisest, kes oskas Pariisi kolides enda ümber koondada rikkaid imetlejaid.

Autori sõnul muutis de Gouges kolmekümneaastaselt pinnapealsest galantsusest tüdinenuna oma tutvusringkonda ning tundis üha suuremat huvi *bel esprit*'st pakatava intellektuaale, ajakirjanikke ja filosoofe koondava suhtlussfääri vastu. (*Ibid.*, 36–40) Naise kirjanduslik debüüt sai alguse esimestest publitseeritud draamatekstidest ja nende mängimisest Comédie Française'is, seejuures kippus autor ise nende edu tihtipeale liialdama, nagu nendib Joan Wallach Scott (1989, 8). De Gouges'i puhul märgivad mitmed uurijad, et kuigi tegemist oli särava oraatoriga, oli kirjutamine talle keeruline, mistõttu ta lasi oma tekstid tihti dikteerimise järgi kirja panna (Blanc 1989, 44). Seetõttu on ka tema draamatekstide üks iseloomulikke jooni tajutav suuline kõnepruuk.

Janie Vanpée rõhutab de Gouges'i laval ettekandmiseks mõeldud tekste käsitledes asjaolu, et need olid kirjutatud eelkõige eesmärgiga õhutada poleemikat päevakajaliste sotsiaalsete probleemide üle. Seega polnud kindlasti tegu kergeks ajaviitmiseks mõeldud tekstidega. (Vanpée 1999, 56) Samas on huvitav märkida, et isegi poliitilistes pamflettides löi de Gouges enda ja publiku (ehk lugejaskonna) vahele teatrit meenutava atmosfääri, pöördudes tihti oma kirjutistes lugejate poole palvega kritiseerida ja kommenteerida tema avaldatud mõtteid. Tuleb tõdeda, et de Gouges'i kirjanduslik pagas on märkimisväärne. 1784–1793, nagu märgib Vanpée (*ibid.*, 54), avaldas naine üle kuuekümmet poliitilist pamfletit ning kuulutas end kolmekümne draamateksti autoriks, millest tänaseni on säilinud tosinkond.

Dominique Godineau märgib korduvalt, et naist, kes julges sel ajal iseäranis oma õige nime all mingit poliitilist kirjutist avaldada, võttis tihti vastu üldine moraalne halvakspanu. Sobilikuks peeti näiteks kiriromaanide kirjutamist, kuid dramaturgia kui palju nooblima žanri puhul olid piirangud äärmiselt karmid, mis selgitab ka, miks de Gouges'il oli enda näidendite toomisega lavale nii palju probleeme. (Godineau

2003, 190) Iseäranis karmi halvaks panu alla langesid just need naised, kes julgesid midagi kritiseerida. Seetõttu üllatas de Gouges'i poliitiliste pamflettide lugejaid naise ebakonventsionaalne nõue ja komme enda füüsilist mina rõhutada. (Vanpée 1999, 53–54) Erinevalt teistest kirjutavatest naistest² eelistas de Gouges kartmatult oma mõtteid ja argumente avaldada. Nii tõdeb ka Louise Devance oma artiklis „Le féminisme pendant la Révolution française“ (Devance 1977, 354–355), et Olympe de Gouges oli eelkõige ideoloog, mitte niivõrd füüsiliselt angažeeritud feministlike ideede kaitsja, sest mingit märkimisväärset toetajaskonda tema selja taha ei koondunud. Tuleb kahjutundega tõdeda, et Olympe de Gouges'i võrdõiguslikkuse nõudmised ei langenud kokku lihtrahva ja kodanluse pakilisemate nõudmistega, nagu igapäevane leib ja võimalus teha tööd. Nii ei saanud ka kujuneda välja laia kandepinda piisavalt ühtse ja võimsa naisõigusliku liikumise jaoks.

Kuna Olympe de Gouges haaras kinni revolutsiooniaegse valgustusfilosoofia ja liberalismi mõjulistest utoopilistest ideedest, mis töötasid vabariiklikku võrdsust, siis taotles ta esmajärjekorras naistele meestega võrdsete õiguste kehtestamist, ehkki revolutsiooni käigus ilmnes peagi, et mitmed valjul häälel töötatud lubadused võrdsusest ei pidanud siiski paika. Nagu Joan Wallach Scott kirjutab, seisib Olympe de Gouges vastu omaaegsetele üldistavatele argumentidele, et naine ja mees on vastandlikud ning naine on looduse poolt seatud mehele alluma ja majapidamise eest hoolt kandma (Scott 1989, 13). Scott rõhutab nimelt de Gouges'i kommentaari ühes tema autobiograafilises kirjutises selle kohta, et mehed ja naised erinevad üksteisest üksnes anatoomiliselt, sedagi vaid soo jätkamise tõttu. Seejuures ei saa aga mehi ja naisi kõrvutades täheldada füüsilist erinevust näiteks vaimsetes võimetes. Sarnane humanistlik ja ajakohane

² Näiteks avaldas Mme de Staël oma tekste anonüümselt ja Mme Roland üksnes intiimses siseriingis.

arutluskäik võimaldab põhjendada ka, miks de Gouges võitles korduvalt mustanahaliste orjade õiguste eest (ehkki siingi kahtlevad mitmed uurijad, kas de Gouges ka tegelikult mustanahaliste teemat nii südamesse võttis, kui seda mõnikord demonstreerida tahetakse).

II. Pariislannade seninägematu aktiivne osavõtt revolutsioonist – salongid ja klubid

Prantsuse naiste üldine olukord valgustusajastul ei olnud kriitilisest aspektist revolutsioonilistele ja ilusatele loosungitele vaatamata kindlasti mitte meestega võrdväärne. Nagu arutleb oma teoses Dominique Godineau (2003, 174), tõusid 18. sajandil esile kuulsad, tähelepanuväärselt haritud ja intellektuaalselt võrdsed abielupaarid, nt Condorced või Helvétiused, kus naised aitasid oma abikaasade vaimsele karjäärile igati kaasa, kuid nende puhul oli tegemist siiski pigem imetlusväärsete eranditega. Godineau märgib, et tuntust kogusid sel ajal mõned naised eeskätt salongipidajatena, kusjuures erinevalt 17. sajandist kogunes valgustusajastul üha suurem hulk mehi (kui naisi) naise peetud salongi, kus võis arutada ja kritiseerida mitte üksnes kirjanduse, kunsti ja esteetika, vaid eelkõige päevakajalise poliitika üle.

Ka Olympe de Gouges võttis Pariisi saabudes (orienteerivalt 1973) osa esmalt kirjanduslik-filosoofilistest salongidest (nt Anne-Catherine Helvétius juures), kus ta tutvus nii kirjanike ja mõtlejate (nt Diderot, Talleyrand) kui ka hilisemate revolutsiooniaegsete poliitikutega (nt Nicolas de Condorcet, Jacques Pierre Brissot). Hiljem hakkas de Gouges regulaarselt osa võtma samuti näitekirjanike proua de Mantessoni ja krahvinna de Beauharnais' salongist. Salongidest osavõtt pidi olema nii hariv kui ka meeldiv, ning kui 17. sajandil oli salongide mõte eelkõige kujundada viisakat ja teravmeelset, eti-

ketti hästi tundvat espiid, siis 18. sajandil jäi see akadeemiliste ja poliitiliste vestluste ning debatide kõrval teisejärguliseks. Seega hāgustasid salongid nii revolutsiooni eel kui ka selle käigus intensiivselt avaliku ja privaatse sfāāri piire, sest nad olid ūhtaegu segu mōlemast. Salongidest osavōtt oli naistele 18. sajandil ūks vāheseid vōimalusi enda vaimu harida, saada osa ūhiskonda muutvatest diskussioonidest ja vaidlustest. Naiste kohustus oli salongides māngida peaaugjalikult vahendaja rolli, juhtida sõnavōttu mōnel teemal, lastes rāākida ūhel vōi teisel salongikūlastajal. Sāārastest salongidest osavōtt vōimaldas haritud ja uudishimulikul naisel arendada kōneosavust, panna kōrva taha aktuaalsete probleemidega seotud poleemikat, jätta meelde erinevaid argumente, laiendada silmaringi, huvituda intelligentsest mōttevahetusest. Loomulikult ei olnud vōimalik igāūhel salongi pāāseda – selleks pidi salongipidaja ise kutse saatma ning aitas ka, kui keegi salongis osalejatest uut liiget kāendas vōi soovitas. Valgustusaja salongidel oli kahtlemata suur teene keskustelu ja informatsiooni edasiandmisel. Lisaks vōimaldasid salongid just 18. sajandil sotsiaalset hierarhiat lōhkuda, sest omakeskis said kokku nii aadlikud kui ka kolmandast seisusest pārit filosoofid, ajakirjanikud, luuletajad, advokaadid jne.

Revolutsiooniaegsete foorumite ja salongide keerises muutusid iseāranis aastast 1789 populaarseteks ka klubid. Eliane Viennot nendib, et need tekkisid nii ametihuvist kui ka partisanlikel kaalutlustel vōi ka nāiteks filosoofilise maailmakāsituse jagamise eesmārgil. Mōned neist jōudsid tōtada ūsna ūurikest aega, teised olid pikaajalisemad. (Viennot 2016, 23) Klubide puhul peab ka meeles pidama, et sugugi mitte kōik ei soovinud naisi oma liikmeteks ning see tekitas just revolutsiooni ajal tānavatel aktiivselt meelt avaldanud ja ka sõdinud naistes meelehāarmi ja trotsi. Nōnda otsustasid mōned naised luua ūksnes naisi koondavad klubid.

Eriti jōuliselt tōusis esile grupp lihtrahva seast pārit naisi, keda hūiiti ōmblejannadeks (*les*

tricoteuses), sest vōttes passiivselt osa klubide, revolutsioonilise tribunali vōi Rahvuskonvendi³ seanssidest, tegid nad lakkamata nāputōōd. Nad segasid vōrdlemisi hāālekalt ning tihti avalikes galeriides (ehk parlamendi kojais istungit pealtkuulavale publikule mōeldud alal) parlamendi istungitele vahele. Dominique Godineau on nn ōmblejannade fūūsilises osavōtus istungitest nāinud naiste nii konkreetset kui ka sūmboolset kohalolekut poliitilisel areenil (Godineau 1995, 19). See oli āārmiselt oluline, kuna nii vōisid naised ise tunnistada, et nad jālgisid neid esindavate vāljavalitud ametnike sõnavōtte. Ehkki Godineau nendib, et naistel polnud tāieōiguslikku liikmesust revolutsioonilistes organisatsioonides, tekkisid Prantsuse revolutsiooni ajal siiski kaks mōjukat naiste klubi. Esimene oli parunessi Etta Palm d'Aeldersi loodud Sociētē Patriotique et de Bienfaisance des Amies de la Vēritē (1791–1792) ehk Tōe Sōbrataride Patriootiline ja Heategevuslik Ūhing, mille eesmārk oli vaeste tūtarlaste harimine ning naistele poliitiliste ōiguste tagamine, seejuures ka lahutusōiguse taotlemine. Teiseks oluliseks ūhinguks sai Club des Citoyennes Rēpublicaines Rēvolutionnaires ehk Revolutsioonimeelsete Vabariiklastest Naiskodanike Klubi (mis oli eriti aktiivne 1793. aasta maist oktoobrini), kuhu kuulusid peamiselt tōötavast klassist pārit naised: poemūijannad, ōmblejannad, tōolisnaised. (*Ibid.*, 20) Revolutsioonimeelset vabariiklastest vōtsid iseāranis aktiivselt osa montanjaaride⁴ ja žirondiinide vahelisest konfliktist aastal 1793.

³ *Convention Nationale*, ūhekojaline konstitutsiooniline assamblee, mis valitses revolutsiooniaegset Prantsusmaad vahemikus 1792–1795. Seda vōidakse tāhistada ka nimetusega konvent.

⁴ Nimetus on tuletatud sõnast *montagne*, mis tāhendab māge. Montanjaarid istusid parlamendis kōrgeimatel pinkidel. Nad esindasid poliitiliselt kōige radikaalsemat tiiba ning vastandusid āgedalt mōōdukatele žirondiinidele, kes olid pigem teoreetikud ja kōnemehed kui vāgivalda pooldavad revolutsionāārid.

Naiste klubid kogusid revolutsiooni ajal muudkui hoogu ning Etta Palm d'Aeldersi⁵ (kes väärrib kahtlemata pikemat analüüsi ja uurimist) eeskuju järgides tekkis nii pealinna kui ka provintsidel selliseid naisühinguid, kus tegeldi aktiivselt peamiselt kõikvõimaliku heategevusliku tööga. Nagu nendib Karen Offen (2000, 60–61), tahtsid need ühingud parandada haridussüsteemi, leevendada töötusest ja vaesusest tingitud probleeme jne. Nõnda püüti ka tõendada, et eelkõige emaksolemine on juba täisväärtuslik põhjendus sellele, et saada kodanikuõigusi. Ühtlasi märgib Offen, et feministid pöördusid nendesamade argumentide juurde nii 19. kui ka 20. sajandil uuesti tagasi, et endale kodanikuõigusi nõuda. Naisühingutele tegi karmi ja kategoorilise lõpu mais 1795 konvendi vastuvõetud otsus sulgeda viivitamatult kõik naiste klubid, tõrjuda naised mistahes poliitilistelt kogunemistelt ning lubada naistel tänavail koguneda maksimaalselt viiekesi. (*Ibid.*, 65)

Kindlasti väärrib rõhutamist, et naiste keskmisest aktiivsemat osavõttu revolutsioonihõngulises Pariisis soodustas oluliselt suuline poliitiline kommunikatsioon. Darline Gay Levy, Harriet Branson Applewhite'i ja Mary Durham Johnsoni põhjalikust revolutsiooni-aegseid prantsuse naiskirjutisi uurivast teosest selgub, et peale selle, et hinnanguliselt oli ligi kaks kolmandikku Pariisis elavatest meestest ja kolmandik naistest minimaalselt kirjaoskajad (Levy *et al.* 1979, 9), aitas eelkõige naiste poliitilisele aktiivsusele kaasa fakt, et ajalehti loeti valjusti ette ning nende sisu üle polemiseeriti avalikult. See asjaolu annab tõepoolest õigust arvata, et naised olid teadlikud pamflettidenä ringelnud võimalikest feministlikest üleskutsetest, ehkki nagu Levy, Applewhite ja

Johnson oma uurimuses ka nendivad, oli enamus mure liiga kiiresti tõusvad toiduainete hinnad ja naiste üleüldine kehv haridus.

On tõsi, et revolutsioon aktiveeris seni nägematul moel naisi, olgu klubides, salongides või tänaval. Eredamaid näiteid Prantsuse revolutsiooni kohta on 5. oktoobril 1789 toimunud naiste retk Versailles'sse, kus naised moodustasid ligi neli tuhat hinge koondunud massi seas võrdlemisi suure osa ning kus ettevõtmise üks juhtidest oligi naine nimega Théroigne de Méricourt. Koondades erinevate kolmanda seisuste ametite esindajaid, saavutati mitte ainult kuningapere naasmine Pariisi, vaid ka, ja eelkõige, vilja hinda fikseeriv dekreet (Michel 1992, 53). Seejuures on riskantne, nagu tunnistab Karen Offen (2000, 53), pidada seda konkreetset naiste retke Versailles'sse feministlikuks ettevõtmiseks, sest Prantsuse ajaloos on naised traditsiooniliselt alati aktiivselt ja häälekalt meelt avaldanud, kui toidukriisid on aset leidnud ning naiste majapidamise käekäiku otseselt mõjutanud. Küll aga loob selline aktsioon kuvandi naistest kui aktiivsetest, mitte passiivsetest agentidest. Peatselt pärast naiste kuulsat retke Versailles'sse avaldati anonüümselt pamflett (*ibid.*, 54–55) pealkirjaga „La Requête des dames, à l'Assemblée Nationale“ („Naiste palve parlamendile“), kus mõisteti hukka meeste ülemvõim naiste üle ning kutsuti mitmesuguste soovitude kaudu olukorda parandama. Võrdsele haridusele, kodanikuõigustele, võimalusele töötada poliitilistel positsioonidel ja rahanduslikule võrdsele lisaks mainiti, et ka naistel peaks olema õigus pükse kanda, mis on olnud kahetsusväärsest üksnes meeste privileeg. Offen tõdeb, et see kirjutis on üks kardinaalsemaid revolutsiooni jooksul avaldatud feministlikke üleskutseid. (*Ibid.*, 55)

⁵ Muu hulgas tuntud kui 1790. aastal poliitilises klubis Tõe Sõbrad ette loetud teksti „Diskursus ebaõiglastest seadustest meeste kasuks ja naiste kahjuks“ autor. Oma kirjatükis kutsus d'Aelders eelkõige naisi poliitilises miljöös rohkem sõna võtma.

III. Naised võitlevad oma õiguste eest – valgustusajastu ideoloogilis-filosoofiline kontekst

18. sajandi arutelud käisid revolutsiooni eel üha rohkem võrdsuse, seega üha energilisemalt ka naiste küsimuse üle, st täpsemalt naiste ühiskondliku positsiooni üle. Traditsioonilised mõtlejad *à la* Jean-Jacques Rousseau tõdesid, et naised ja mehed on nii füüsiliselt kui ka vaimsetult erinevad ning naised ei ole võimelised oma sünnipärase ülitundlikkuse tõttu avalikust poliitilisest elust osa võtma. Sellisest argumentist lähtudes ei ole naistel ka mingit pragmaatilist põhjust saada süvaharidust, vaid neile piisab kodukolde korrashoiu õppimisest koduseinte vahel, sest naised on ja jäävad ühiskonna passiivseteks subjektideks.⁶

Võib-olla on üllatav fakt, et tegelikult ei olegi alust naistele võrdsete tingimuste loomise tuhinas valgustatud filosoofe eeskujuks tuua. Paljude tuntud selleaegsete mõtlejate meelest ei saanud kuidagi naisi meestega kõrvutada. Näiteks lugedes Voltaire'i arvamust naisest ja tema võimetest „Filosoofilises sõnaraamatus“ või ka Diderot' ja d'Alemberti koostatud tähelepanuväärset mammutteost „Entsüklopeedia“, ei leia me midagi julgustavat ega positiivset naiste ühiskondliku staatuse parandamiseks, rääkimata neile suuremate õiguste võimaldamisest (isegi mis puutub haridusse). Eliane Viennot (2014) võtab valgustatud mõtlejate „võrdsuse“ otsingud lühidalt kokku intervjuus, kus ta nendib, et nad ei soovinud üldjuhul oma pri-

vileege kaotada, mis tähendab, et pragmaatiliselt ei olnud meeste huvides veenda ühiskonda andma naistele suuremaid õigusi.

Rousseaule vastukaaluks seisavad aga need vähesed (Eliane Viennot toob eraldi esile Charles de Villette'i ja Nicolas de Condorcet'), kes argumenteerivad, et naised on täiesti võimelised meestega vaimuteravuses ja teadmistes võistlema, et nad väärivad igati paremat haridust ning võimalusi end arendada ja aktiivseteks hääleõigusega kodanikeks saada. Condorcet⁷ märgib korduvalt (Viennot 2016, 146–147), et naistele poliitiliste õiguste andmine ei tähendaks, justkui naised jätaksid majapidamised hoolitsuseta, vaid nad aitaksid tänu oma ühiskondlikule aktiivsusele peresid harida. Condorcet' traktaat „Naistele kodanikuõiguste andmisest“ on üks otsesemaid näiteid võrdsuse ja valgustusideede parima võimaliku manifesteerumise kohta. Õigustamiseks naistele kodanikuõiguste andmist, argumenteerib essee autor esmalt näidete najal, et tugevaid ja positiivses mõttes võimukaid ning intelligentseid naisi on ajaloos küll ja küll ette näidata, olgu nendeks siis Inglismaa Elizabeth I, Venemaa Katariinad või Marie Thérèse. See, et naised näivad teistmoodi mõtlevat ja reageerivat kui mehed, tuleneb Condorcet' meelest nii haridusest kui ka ühiskonnakorraldusest. Oma kirjutises kutsub Condorcet mehi üles mitte kartma naiste mõju teise sugupoole üle, märkides hoiatavas stiilis, et igasugune ebavõrdsus sünnitab üksnes suuremat korrupsiooni. Traktaadi lõpus ärgitab kirjutise autor avaldama mõistlikke ja loogilisi vastuargumente, miks naised ei peaks omama

⁶ Siinkohal väärrib mainimist, et revolutsiooni kontekstis ja ka vana korra ajal (*Ancien Régime*) oli prantsuse rahvas jaotatud mõtteliselt kahte kategooriasse: inimene oli kas passiivne või aktiivne ühiskonnaliige. Naised, koduteenijad ja orjad liigitusid vana korra järgi passiivseteks, mistõttu esindas neid kohtus peremees, naiste puhul isa või abikaasa, seega neil ei olnud endil mingit hääleõigust. Varakate ja kuulsast suguvõsast pärit naistele tehti erandeid.

⁷ Üks kuulsamaid prantsuse mõtlejaid, kes on ajalukku läinud naistele suuremate õiguste eest võitlemisega, on markii Nicolas de Condorcet (1743–1794), kes, nagu de Gouges'ki, hukkus revolutsiooniaegse terrori käigus. Tuntud muu hulgas poliitiku, matemaatiku ja modernse statistika eelkäijana, võitles Condorcet väsimatult ka surmanuhtluse vastu ning kirjutas essee „Naistele kodanikuõiguste andmisest“ (1790), milles ta käsitleb naiste poliitilisi õigusi.

kodanikuõigusi, kuivõrd tema enda meelest ei anna ükski tegelik põhjus alust tõrjuda naisi poliitilisest elust eemale, mistõttu vastataksegi sellistele üleskutsetele üksnes laussõimu või väljanaermisega.

Jane Abray nendib oma artiklis „Feminism in the French Revolution“, et Condorcet pakkus ühes teises kirjutises välja, et naised – kellel polnud õigust hääletada – võiksid maksude maksmisest keelduda, sest nad maksustati, ilma et neile oleks pakutud võimalust end õiguslikult esindada (Abray 1975, 45). Sealjuures jätkas markii mõtet, et kõik ametid peaksid olema võrdselt kättesaadavad mõlema sugupoole esindajatele. Sellest mõttekäigust võrsus üks olulisimaid ideid ka de Gouges'i deklaratsioonis. Nii Abray kui ka teised uurijad tõdeavad, et feministide püüdluste seas oli esiplaanil naistele parema hariduse pakkumine. (*Ibid.*, 52–59) Abray nendib kahetsusega oma kirjutises, et revolutsiooniaegne feminismilaine varises kokku, sest puudus sobilik laiem kõlapind. Kuivõrd feminism oli eelkõige vähemuse huvi, siis ei kujunenud isegi naiste klubides feministlikest ideedest välja populaarseid loosungeid. Õnnetuseks ei pooldanud feministlike ideid ka ükski revolutsiooniaegne oluline poliitiline klubi, ainult käputäis oma ajast ees üksikisikuid, nagu Condorcet (või Charles de Villette, kes soovis samuti naistele meestega võrdseid õigusi, sh lahutuse võimalust ja hääleõigust valimistel).

IV. Lühikeseks ajaks kätte võidetud õigused ning tants relvakandmisõiguse ümber

Eliane Viennot märgib kokkuvõtvalt, et revolutsiooniajal naistele antud õigused ei olnud tihti niivõrd kasulikud mitte naistele, vaid eelkõige meestele endile (sellepärast tuleb olla ettevaatlik, kui püüda luua konkreetne inventar naiste võidetud õigustest) (Viennot 2016, 118–119).

Üldine kontekst näitab selgelt, et meeste-naiste sellased taotlused omavahel eriti ei ühtinud.

Üks olulisimaid reforme, mis leevendas naiste vaatepunktist pereelu, oli laste pärimisõigus. Vana korra järgi sai isa türanlikult otsustada, mida ta kellele pärandab, seejuures võis ta kedagi pärandusest ka täiesti ilma jätta. Uue korra järgi ei olnud poisid tingimata esmajärjekorras ainupärijad ning kõik järeltulijad pidid saama võrdselt hüvitatud. Teise positiivse uuendusena kaotati 1791. aastal vana korra ja patriarhaadi sümboliks saanud nn suletud volitused (*lettres de cachet*), mis võimaldasid teha süüdimõistvaid otsuseid ilma kohtuta (näiteks vangistada tüütavaid või liiga skandaalseid perekonnaliikmeid, abielurikkumises kahtlustatud naisi) ning mida palju kasutati.

Mis puutub naiste tsiviilõigustesse, siis iseäranis oluliseks revolutsiooniaegseks võiduks kujunes Michèle Riot-Sarcey järgi aasta 1792. Kuigi juba 1791 oli vastu võetud otsus, et „seadus arvestab abielu kui tsiviilpepingut“, ning kaotati igasugune sooline ja vanuseline vahetegemine pärandi saamisel (Riot-Sarcey 2008, 11–12), siis lahutusõigus sätestati siiski aastal 1792. Selle juures oli aga üks konkreetne nimelt, nagu Viennot' (2016, 122) toonitab, taheti lahutuse võimaldamisega anda naistele kauaoodatud vabaduse „kink“⁸, kuid kehtima jäid ebaõiglased tingimused – naise moraalsest eksimusest (nt abielurikkumine) tingitud lahutuse korral kaotab naine kõik materiaalsed õigused abielu jooksul kahasse kogutud varale, samas kui mees ei kaota hüvesid. Ühena paljudest näidetest osutab see pealtnäha vabadust pakkuv õigus, mis tegelikkuses

⁸ Üks põhjustest, miks seadusandjad lahutusõiguse kehtestasid, oli puhtpraktiline. Nimelt jäid paljude varakate emigreerunud meeste naised Prantsusmaale ning üksnes oma abikaasadest lahutades oli neil võimalik hoida alles osagi oma varast. Üldreegli järgi konfiskeeris riik revolutsiooni ajal emigreerunute vara. (Viennot 2016, 123)

naistevastaseks lõksuks muudeti, et seadusandjad kinkisid heldelt ilmselge eelise meeste ja naiste vahelistes poleemilistes aruteludes meestele. Kahjuks oli isegi lahutusõiguse võit lühiajaline, sest juba revolutsiooni hilisemal perioodil, lõplikult aga 1804 seati sisse naiste õiguste suhtes igati tagurlik Napoleoni tsiviilkoodeks, mis lahutuse ja muudki naistele lubatud õigused tühistas.

Peale eeltoodud konkreetse näite leidis kriitilisel ajal ka prantsuse naise, kes rakedasid leidlikke abinõusid, et endale kodanikuõigusi võita. Dominique Godineau (2004) on oma essees kirjutanud väga huvitavalt nn naisvõitlejatest revolutsiooni kontekstis. Godineau märgib, et olemasolevale armeele lisaks loodi Prantsusmaal 1789 nn *garde nationale* ehk rahvuskaart. Kui armees teenimine ei olnud tingimata seotud kodanikuõigustega, siis rahvuskaardis teenimine oli küll: nimelt tagas see kodanikule olulised poliitilised õigused, sh hääleõiguse. Sellest haarasid kinni ka mõned „amatsoonid“ ja nii esitas 6. märtsil 1792 lihtsa šokolaadimüüja tütre Pauline Léoni eestvõtmisel grupp pariislannasid tollasele õigusseaduslikule organile ehk parlamendile (*Assemblée Nationale*) mitmesaja allkirjaga taotluse lubada naistel organiseerida üksnes naisi koondav relvastatud rahvuskaart, sest vabariigi ajal oli üks kodanikuõiguste tingimustest relvakandmisõigus (Riot-Sarcey 2008, 14). Théroigne de Méricourt kutsus naiskodanikke paarkümmend päeva hiljem end samuti relvastatud rahvuskaarti koon-dama. Ühena revolutsioonimeelsete vabariiklastest naiskodanike klubi asutajaliikmeist põhjendas Pauline Léon klubi loomist eesmärgiga moodustada just nimelt „amatsoonide kompaniisid“, koondades naisi vanuses 18–50, ning sihiga „kaitsta Prantsusmaad seestpoolt, samas kui nende vennad hoiavad väliseid riigipiire“ (Godineau 2004). Väga paljud ei olnud sellise võrdlemisi radikaalse filosoofiaga nõus ning 29. oktoobril 1793 pidas Fabre

d'Églantine konvendi esindajana sütitava kõne naisklubide sulgemise vajadusest ning see võeti järgmisel päeval ka seadusena vastu. Nii lõpetati järsult revolutsiooni kestel naiste poliitiliste õiguste taotlemine ja ühingute loomine.

Godineau ja teisedki uurijad on märkinud iseäranis 18. sajandi teisel poolel sugude erinevuse kinnisideed, mille kohaselt naiste lubamine poliitilise võimu juurde nõrgestaks mehi ennast, muutes nad feminiinseteks ja nõrkadeks ning, mis kõige hullem, argpüksideks (Godineau 2004). Naised pidid kasvatama lapsi ja hoidma kodu korras, neil ei olnud asja võitlustandril. Revolutsiooni ajal toimus ühiskonnas aga tugev nihe, sest paljud naised võtsid aktiivselt ja füüsiliselt osa lahingutegevusest nii Pariisis kui ka riigipiiridel, sest võideldi vabariigi ja võrdsete õiguste eest. Nii on hämmastav asjaolu, et arhiividest on Godineau sõnul leitud Prantsuse revolutsiooni ajast jälgi pea 80 naisvõitleja kohta, kes siirdusid meesteks rietatuna riigipiire kaitsma, olgu siis eesmärgiga aidata armastatud meest, venda või isa või praktilisel põhjusel ehk muude ressursside puudumisel (*ibid.*). Võitlevate naiste väiksest arvust hoolimata on tähelepanuväärne, et nende kohta leidub kirjalikke allikaid – nii gravüüride, pamflettide kui ka isegi laulude näol.

V. De Gouges'i kirjanduslik pagas

„Naiste ja naiskodanike õiguste deklaratsioon“

Olympe de Gouges'i olulisima kirjaliku panuse, provokatiivse naiste õiguste eest võitleva deklaratsiooni (1791) puhul oli sõna-sõnalt eeskujuks võetud 1789. aastal koostatud „Inim- ja kodanikuõiguste deklaratsioon“, kuid de Gouges oli selle

meestekeskse dokumendi oluliselt naistesõbralikumaks muutnud. De Gouges pühendas deklaratsiooni kuninganna Marie-Antoinette'ile, keda dramaturg püüdis preambulis veenda, et ta koondaks enda ümber kogu prantsuse naissoo ning seaks end eeskujuks naiste kodanikusolemise nõudmistes. Selles mõttes on Eliane Viennot'1 tuline õigus rõhutada fakti, et de Gouges oli üks väheseid, kes kriitilisel ajal pakkus just Marie-Antoinette'ile võimalust olla revolutsiooniline esifeminist ning kõigil naistel tema taha koonduda (Viennot 2016, 177). Lisaks on pöördumises tähelepanuväärne, et de Gouges laidab populistlikku laimu, millega materdati kibedalt ühiskonnas populaarset kuningaperet (paljudes pamflettides ja kirjutistes nahutab de Gouges liigkäredate ajakirjandust ja kutsub teda korrale), ning väljendab siirast usku kuninganna süütusse. Seejuures püüab de Gouges igati kuningannat aktiivsele võitlusele utsitada, truudusest nii tema pere kui ka soo vastu. Selline ustav ja kamraadlik suhtumine vihatud kuningannasse on omas ajastus väga värskendav.

Deklaratsiooni preambulis toonitab de Gouges (1791a), et palju häda ja viletsust ning korrupsiooni on prantsuse rahvale toonud just asjaolu, et naised on ignorantsuse tõttu olulistest otsustest eemale jäetud, ning olukorda tuleb muuta. Nõnda kajab ka deklaratsiooni seitsmeteistkümnest artiklist (nagu „Inim- ja kodanikuõiguste deklaratsioonis“) läbi suurele üritusele kutsumine ehk naiste ühtekoondumine ja koosvõitlemine ühiste õiguste eest. Olympe de Gouges väljendab oma seisukohta selgelt, pärides meestelt enne preambulit: „Mees, oled sa võimeline olema õiglane? Selle küsimuse esitab sulle naine, sa ei võta ometi talt vähemalt õigust sellist küsimust esitada?“ De Gouges'i toon on selgelt feministlik, mitte ainult selles üleskutses, vaid kogu kirjutises, nagu nendib ka Sophia Abouddar (2003, 204) oma artiklis. Tõsi ta on, et ehkki de Gouges'i deklaratsioon on suunatud otseselt kuningannale, võib siin näha üldist

üleskutset kõigile naistele. Ta kuulutab postambulis prohvetlikult: „Naine, ärka üles! Arukus lööb ammugi häirekella, mis kostab ilmaruumi igas nurgas; tunne ometi ära oma õigused!“

Joan Scott (1989) toob teiste uurijate seas iseäranis huvitava artiklina välja üheteistkümnenda, millega sätestatakse naistele piiranguteta sõnavabadus, sh iga naiskodaniku vabadus suusõnal tunnustada, et ta on mõne mehe lapse ema, ilma et ta peaks valet varjama. Oluline on kindlasti viimane artikkel, mis annab kõigile iseseisva õiguse eraomandile, ja ka kuues artikkel, millega soovitakse naistele võrdset õigust mistahes kõrge ametikoha määramisel. Kahtlemata üks kõige rohkem tsiteeritud artikleid on kümnes, mis nõuab suursuguselt meestega võrdset osavõttu nii tapalaval kui ka saadikute koja ees. Ilmselt peab Olympe de Gouges naiste ebavõrdse kohtlemise peamiseks põhjuseks meeste seaduslikku ülemvõimu, mis hoiab teist sugu seaduslikult kammitsais ning aktiivsest ühiskondlikust elust tahtlikult eemal.

Olympe de Gouges'i naisõiguste deklaratsioon on esimene omataoline selgelt piiritletud üleskute naiste muserdava elukäigu parandamiseks. Seda kurvem on fakt, et deklaratsiooni sõnum ei saanud võrdväärset heakskiitu naiste endi käest, kes avaldatud deklaratsioonile suuremat tähelepanu ei pööranud. Miks? Ühest vastust võib-olla ei olegi, selge on aga asjaolu, et poliitiline feminism oli sel ajal siiski midagi, mille enamik inimesi pööras naljaks või utoopiliseks lõõpimiseks. Kardeti potentsiaalseid amatoone, võimuhulle meesnaisi (kes Prantsuse ajaloos on varemgi rolli mänginud), kes tooksid Prantsusmaale palju hädasid kaela. Teisalt oli ka suurema hulga inimeste jaoks lihtsalt palju pakilisemaid muresid kui seadusandlike dokumentide sõnastuse üle vaagimine. Poliitiline feminism ei olnud lihtsalt piisavalt küps ega seadusandjate argumenteerimisoskuse tasemel (ning kohutas niigi ebastabiilses ja vägivaldses atmosfääris just riigimehi, kes seadusi kirjutasid).

Ei saa jätta kahetsemata, et feminismi allakäigule aitas suurel määral kaasa eelkõige äärmiselt kärekeelne revolutsiooniaegne ajakirjandus. Naisõiguslike tekstide materdamine ja nende üle praalimine, lisaks kirjutiste autorite toores ründamine oli täiesti tavapärane retseptisioon. Eliane Viennot rõhutab tungival, et mässuhõngulises riigis, kus poliitiline hõõrumine aina tugevnes, ning olukorras, kus varem kodanikuõigusteta mehed said äkki kodanikeks, hakkas kiiresti alla käima ka hea maitse ja kaine mõistus (Viennot 2016, 157). Nõnda pole imestada, et sellest ajast on lugeda palju mürgiseid ja parastavaid kommentaare ning kriitikat naiste õiguste asjus, rääkimata hiljem Marie-Antoinette'ist, kellest just ajakirjanikud löid Prantsusmaa kõigi hädade põhjustaja kuvandi ja kelle kohta võib öelda, et enne tegelikku hukkamist oli ajakirjandus juba ennetavalt ta pea maha rainunud.

Pamflettidest draamateosteni

De Gouges avaldas hulgaliselt poliitilisi üleskutseid, kirju ja pamflette, kus ta argumenteeris mitmesugustel ühiskondlikel teemadel ning kujundas välja oma poliitilise *alter ego*. Näiteks pakub autor 1791. aasta juunis publitseeritud kirjutises „Kas temast saab või ei saa kuningas?“ („Sera-t-il roi, ne le sera-t-il pas?“) (de Gouges, 1791b) välja konstitutsioonilise monarhia uuenduskuuri. Ettepanekute seas on ka mõte luua naiste rahvusaart, mis kaitseks ja valvaks kuningliku pere naisi. Selline abinõu aitaks de Gouges'i meelest vähendada rumalate õukondlaste tiirutamist kuningliku pere ümber ning looks tihedama kokkupuute tavainimeste ja valitseva pere vahel.

1792. aastal avaldatud kirjutis „Prantslaslikult terve mõistus“ („Le Bon sens du français“) (de Gouges, 1792) kutsub üles lahutusõigust kasutama, võrdselt vara jagama, lastele ka lahutuse järel pärijatena nende õigusi tagama. Oma kogutud loomingu 1788. aasta väljaande

(õdedele ehk naissoole pühendatud) eessõnas õhutab de Gouges (1788) naisi uskuma sellesse, et naised on võimelised ühtaegu nii oma arukust (läbi kirjanduse ja vestluse) treenima kui ka majapidamistöid tegema. Ta nendib, et sellal, kui naised üksteisega võisteldes üksteises õelalt vigu otsivad, on mehed sellisest käitumisest kaugelt rohkem üle ning naised peaksid kokku kuuluvusest sarnast õelikku käitumist järgima. Autor kuulutab: „Oh, naised, vahet pole, mis klassi te kuulute, kaotage liigsed maneerid, olge tagasihoidlikumad ja üksteisega südamlikumad!“ (*Ibid.*)

Näidendid „L'heureux naufrage“ („Õnnelik laevahukk“) ja „La nécessité du divorce“ („Lahutuse vajalikkusest“)

Peale oma kuulsa deklaratsiooni teatakse Olympe de Gouges'i eelkõige näidendite järgi. Ühes de Gouges'i tuntuimas draamateoses („Õnnelik laevahukk“) toob autor lavale mustanahalise armastajapaari Mirza ja Zamori, kes valgete isandate ülekohtu eest on maapakku põgenenud. Näidendis esitatakse monolooge türanlikust ekspluateerivast võimust Prantsusmaal, mis tänu valgustusideedele ja rahva ühtsele kaasaaitamisele peagi kukutatakse (de Gouges 1789, 24). Tõepoolest võib sellest näidendist oma ajastus välja lugeda enneolematut liberaalset ja võrdõiguslikku suhtumist mustadesse orjadesse. Prantsuse revolutsiooni ajal ja kogu 18. sajandi kestel rikastuvad paljud prantsuse suurbourgeoisid orjade müügist Ameerikasse. Suured Lääne-Prantsusmaa linnad Bordeaux ja Nantes võlgnevad oma rikkuse just orjakaubandusele. Inglismaalt üle võetud humanistlik loosung lõpetada orjadega kauplemine saab Pariisis loodud ühingu Mustade Sõbrad eesmärgiks (Blanc 1989, 66). Olympe de Gouges küll ise selle ühingu liikmeks ei astunud, kuid ilmselgelt propageeris ta samu revolutsioonilisi uusi ideid. Ent orjanduse hukkamõistmise kõrval on üks näidendi kandvaimaid

tegelasi pealtnäha habras, kuid seesmiselt südi prantslanna Sophie, kes julgeb vastu astuda pimedale õiguslikule korrale ja võidelda selle eest, et õiglus jalule seataks.

Kui Olympe de Gouges'i viievaatuseline „Molière Nina juures“ (1788) toob lavale eelkõige intellektuaalse ja sarmika kurtisaanist draamakirjaniku, kes ei juhindu mitte ühiskonna reeglitest, vaid enda soovidest ja ihadest, siis 1790. aastal kirjutatud kolmevaatuselises komöödias „Lahutuse vajalikkusest“ („La nécessité du divorce“) analüüsitakse poleemilist ning täiesti aktuaalset kuuma teemat prantsuse ühiskonnas. Laval klaarivad peresiseseid probleeme tänu ühisele solidaarsusele just nimelt kaks tugeva natuuriga naist: petetud proua d'Aziuvial ja tema meheõde Constance. Huvitava diskussiooni tekitavad proua d'Aziuviali külastav kirikuisa härra Basile ning põhimõtteline abieluvastane ja poissmees Rosambert, härra d'Aziuviali sõber, kes omakorda püüab salaja oma sõbra abielu päästa. Lahutust lahates on oluline roll täita just Rosambertil, kes kaalukalt ja elukogemusele tuginedes vaidleb tarmukalt kirikuisaga selle üle, miks lahutuse kehtestamine aitaks igati ühiskonna edendamisele kaasa. Muu hulgas toonitab Rosambert, et ühiskonnas on nõnda palju poissmehi, sest nad kardavad end abieluga siduda, teades, et see on igaveseks, ning samal ajal on häbiväärne, et paaridel, kes üksteist üdini põlgavad, ei ole võimalust alustada uut elu, kuid just see muudab inimesed kibestunuks ja rahulolematuks.

Proua d'Aziuvial, ehkki loomulikult nõrkinud abikaasa käitumisest, püüab siiski oma abielu päästmiseks iseseisvalt midagi ette võtta. Kuna talle on teada abikaasa armsama nimi (kes naiivse tütarlapsena ei tea, et tema armastatu härra d'Aziuvial on abielus), otsustab proua d'Aziuvial neiu enda juurde kutsuda ning talle diskreetselt delikaatset olukorda selgitada. Audientsi käigus näeb proua d'Aziuvial,

kui vooruslik ja hea preili Herminie on, ning nad jätavad üksteisega pärast kokkuleppele jõudmist pisarsilmi ja vastastikkust tänulikust tundes hüvasti. Selline omapärane naiste kokkukuuluvustunne on kindlasti oluline märk Olympe de Gouges'i mõtisklustest naiste julgete ettevõtmiste kasuks, väljendudes soovis oma saatust ise juhtida, mitte olla pimedalt juhitud, olgu siis abikaasa või kiriku juhtnööridele toetudes. Proua d'Aziuvialile sekundeerib nooruke Constance, kellele vannub truudust noor Germeuil, Rosamberti nõbu. Constance, hoolimata asjaolust, et ta on tunnistajaks oma venna ja tema naise abielu karilejõudmisele, töötab sellegipoolest oma kavaleri Germeuil'd igavesti armastada. Näidendi lõpus annab Rosambert noorele armastajapaarile loa lõpuks abielluda, ehkki hoiatab samas mõlemat tulevikuprobleemide eest, lubades isiklikult ja kerge irooniaga paari suhteid klaarima tulla. Vähemalt on Constance'il ja Germeuil'l omast käest teada, mis võib juhtuda, kui vastastikune mõistmine ja lugupidamine suhtes kaovad. Ehkki näidendi „Lahutuse vajalikkusest“ võib pidada üheks de Gouges'i parimaks, ei leidnud see avaldamisel suurt heakskiitu ning kahjuks lavale seda ei toodudki.

VI. Õnnetu lõpp

Olympe de Gouges avaldas oma olulisimad kirjutised Prantsuse revolutsiooni ajal, mil peamine arutelu käis monarhia kukutamise järgse poliitilise võimuvaakumi üle. Esilekerkinud poliitilised klubid – mõõdukad ning peamiselt rikkast kodanlust esindavad žirondiinid, lihtrahva seast pärit verisemad vabariiklased montanjaarid, tulihingelised revolutsionäärid ja terrorist pooldavak jakobiinid – olid peamised avaliku arutelu keskused (Labruno, Toutain 2000, 64–71). Olympe de Gouges liitus 1792 žirondiinide klubiga, mis pooldas mõõdukat konstitutsioonilist monarhiat. Kritiseerides tugevalt montanjaaride diktatuuri ja sellest tulenevaid mõttetuid

tapatalge, langes de Gouges lõpuks koos teiste žirondiinidega hilisema verise terrori ohvriks.

Olympe de Gouges ei olnud ainuke omaaegne naine, kes naiste õigusi taga ajas. Sellegipoolsest oli ta üks väheseid, kes julges ületada ühiskonna sätestatud piire, et oma uskumuste eest tõepoolsest võidelda. Konstitutsioonilise monarhia pooldajana pakkus ta ennast koos Chrétien-Guillaume de Lamoignon de Malesherbes'iga 1792. aastal kuningas Louis XVI eest konvendile kostma, kuid naise initsiatiiv lükati põlglikult tagasi. Nii Janie Vanpée (1999, 47) kui ka Joan Wallach Scott (1989, 15) kirjutavad, et de Gouges arretereeriti, sest ta jagas avalikult lihtrahva seas pamflette, mis ärgitasid inimesi valima monarhilise, vabariikliku ja föderaalriigi vahel.⁹ Seega tuleb tõdeda, et ehkki de Gouges'i kirjutised naiste õigustest olid siiski oma aja kohta uuenduslikud, sai talle hukatuslikuks eelkõige (naise kohta) liiga aktiivne poliitiline tegevus. Mitmed halvustavad kommentaarid Olympe de Gouges'i aadressil pilasid naise soovi „olla ja käituda nagu mees“, selle asemel et „teada oma kohta“ ühiskonnas. Michèle Riot-Sarcey tsiteerib oma teoses „Histoire du féminisme“ (Riot-Sarcey 2008, 10), et ka üldine press mustas Olympe de Gouges'i radikaalsete ideede pärast võrdlemisi jõhkralt. Ta tembeldati halvaks emaks ning peeti isegi küsitavaks, kas ta oli üldse selge mõistuse juures.

De Gouges'ile sai revolutsiooni ajal saatuslikuks kuulumine žirondiinide hulka ning eeskätt tema näidend, mis kandis pealkirja „La France sauvée“ ehk „Päästetud Prantsusmaa“ ning kujutas monarhia kukutamist. Esialgu tundub jahmatav, et just see tekst kujunes de Gouges'ile hukatuslikuks, kuivõrd näidend ülistas siiski vabariiklikke ideaale. Ent de Gouges'ile heideti iseäranis ette, et ta julges lavale tuua vihatud ja hiljuti hukatud kuninganna, põimides liiga

tihedalt omavahel reaalsuse ja fantastika, mis jakobiinide meelest oleks pidanud (ja eelkõige teatrilaval) olema teineteisest selgelt eristatud (Vanpée 1999, 60–61). Mainitud kriitikale lisaks tekitas pahameelt fakt, et ka teksti autor oli füüsiliselt enda nime all laval, polemiseerides Marie-Antoinette'iga. Erinevalt paljudest teistest kuningannat laval näidanud teatritekstidest esitas de Gouges monarhi kui traagilist kuningannat, keda Vanpée sõnutas kiskus ühelt poolt ambitsioon valitseda, teisalt aga abikaasa pidev hirm ning kes samas imetles vabariiklaste püüdlusi. Revolutsiooniline tribunal heitis de Gouges'ile ette, et naine olevat selles konkreet-ses draamatekstis läinud poliitilise ja teatraalse läbisegamise liiga kaugemale – kas siin oli tegemist õieti väljamõeldu või reaalsuse kirjeldamisega? Hukka mõisteti näidendis seega nii kuninganna kujutamine kui ka Olympe de Gouges'i enda füüsiline kohalolu. (*Ibid.*)

Olympe de Gouges ilmus revolutsioonilise tribunali ette 2. novembril 1793 ning Olivier Blanci sõnul oli naine üllatunud, et tema advokaati polnud kohal. Küsinud tribunali endale uut eestkostjat, sai ta ainsaks vastuseks, et ülekuulatul olla „piisavalt aru ja oidu, et end ise kaitsta“ (Blanc 1989, 176). Tribunali üldine hukkamõiste seisukoht ja meelsus oli ette selge. Olympe de Gouges giljotineeriti neljakümne viie aastaselt 3. novembril 1793. Enne hukkamist hüüdis ta: „Isamaa lapsed, te maksate minu eest kätte!“ Ühiskond ei tundnud talle kaasa, nagu tõendavad üpris mürgised pressikomentaarid. Nii võis lugeda näiteks väljaandest *Le Moniteur Universel* (19. novembril 1793): „Eksalteeritud kujutusvõimega sündinud Olympe de Gouges ajas oma üleeksalteeritud erutuse segi looduse poolt kaasaantud inspiratsiooniga. [...] ta tahtis olla riigimees ning näib, et seadus karistas seda vandenõulast selle eest, et ta unustas oma soole sobilikud voorused“ (Riot-Sarcey 2008, 10).

⁹ Nimelt avaldas de Gouges oma kirjutise avalikult siis, kui oli juba keelustatud monarhiast kiiduväärselt kõnelda.

De Gouges'i rehabiliteerimine

Nagu märgib Joan Wallach Scott, paigutas enamik ajaloolasi de Gouges'i ühte ritta revolutsiooniaegsete fuuriatega, kes väljendasid oma ajastule tüüpilist hüsteeriat, „liigset ja kontrollimatut kirge“ (Scott 1989, 16). Scott nendib, et pikka aega Olympe de Gouges'i isikust lihtsalt ei räägitud, sest ta oli võtnud sõna päevakajalistel poliitilistel teemadel, mis tema kaasajal ja terve järgmise sajandi jooksul oli lubatud eelkõige poliitiliselt aktiivsetele inimestele, seega meestele. Nõnda toonitab ka Louis Devance, et mitmeid aktiivseid naisrevolutsionääre käsitlesid ajaloolased kui hulle ja ebanormaalseid naisi (Devance 1977, 347–348). See, mida meeste puhul peeti julguse ja võimekuse märgiks, tegi naistest ühiskonna halvaks panu ning halva maitse märklaua. De Gouges'i elutee ja tema kirjalik pärand tõendavad rusuvalt, kui paradoksaalne ja ambivalentne oli revolutsiooniline universaalsuse püüe ning kui suur lõhe kärises propageeritud võrdsuse ja vendluse kuulutamise ja selle teostegemise vahel.

Olympe de Gouges'i taasavastamisele on aidanud paljuski kaasa ajaloolase Olivier Blanci kirjutised. Naise pärandisse on aktiivsemalt ja suurema huviga süvenetud 1990. aastast peale, kui valgustussajandi uurijad hakkasid tundma üha rohkem huvi nii seni varju jäänud subjektide (nagu naisautorite) kui ka põhivoolust kõrvalekanduvate teemade (soo-, rassi- ja identiteediküsimuste) vastu (Brown 2001, 383). Sellest hoolimata küsib näiteks Nicole Pellegrin oma artiklis „Ajaloos unustatud hinged“, kes peale mõne käputäie uurija tänapäeval Olympe de Gouges'i nime teab (Pellegrin 2008). Kindlasti peaks de Gouges'i nime teadma igaüks, kes väärtustab ühiskondlikku ja soolist võrdsust ning tunneb huvi feministliku mõtte konarliku teekonna vastu.¹⁰ Esimese naiste ja naiskoda-

¹⁰ Lisaksin mõtlemisaineks tööga, et kuulsate suurmeeste pühamu Panthéon Pariisis oli varem eksklusiivselt meeste pärandi sümbol. 2015. aastal lubas

nike deklaratsiooni autorina sätestas de Gouges kirjalikult oma soole meestega võrdväärsed õigused ja kohustused, uskudes naiste suutlikkuse end harida, tunda huvi ühiskonnas toimuva vastu ning vajaduse korral ka reageerida, ja seda kõike eelkõige ühiselt.

Kokkuvõte

Ehkki feminism ei suutnud Prantsuse revolutsiooni ajal ühtseks ja tugevaks vooluks välja areneda, nagu konstateerib oma kirjutises Louis Devance (1977, 367–368), näitasid nii mõnedki naiste manifestatsioonid, et nad on võimelised, nagu mehedki, oma õiguste eest eluga võitlema ning relvile minema. Kuna revolutsioon nägi peamise vaenlasena kuningannat Marie-Antoinette'i (millele lisandus fakt, et julge rahva ajakirjanikust „kangelase“ ehk Marat' tappis samuti naine, Charlotte Corday), siis langes ka mistahes naiste propageeritud ühingule või nõuetele halba valgust. Seetõttu oli võrdlemisi lihtne veenda ühiskonda naiste sobimatuses võtta osa poliitilisest elust.¹¹

Prantsusmaa vajas veel tublisti aega, enne kui 1945. aastal otsustati naistele lõpuks kodanikuõigused anda. Niisiis, miks mitte pidada Olympe de Gouges'i üheks esimestest olulisimatest feministidest, kes naiste õigusi propageerides külvas järgnevale põlvkondadele sobiliku pinnase enda õiguste eest seismiseks ning pakkus esimese kirjaliku manifesti, millele viidata. Eesti keeles ei ole (vähemasti minu teada) Olympe de Gouges'i kirjalikust pärandist

president François Hollande siia puhkama ka kaks naist – Germaine Tillioni ja Geneviève de Gaulle-Anthoniozi –, kes kuulusid mõlemad II maailmasõja ajal vastupanuliikumisse. Kurvastama paneb ning meeolehärmi tekitab aga fakt, et neid olulisi pühamu uksi ei ole endiselt avatud prantsuse poliitilise feminismi häälekandjale Olympe de Gouges'ile. Loodetavasti avanevad need lähitulevikus.

¹¹ Peale Corday ja de Gouges'i saadeti giljotiini alla ka ühiskondlikus elus aktiivne Mme Manon Roland.

veel midagi avaldatud, seega loodan, et siinne artikkel on olnud piisavalt informatiivne, et eestlastele Olympe de Gouges'i ajaloolist figuuri ja olulisust prantsuse (kuid miks mitte kogu Euroopa) feministliku mõtte jätkusuutlikkuse raames tutvustada.

Kirjandus

Abouddar, Sophia (2003). Construction normative et féminité. Olympe de Gouges, ou la portée du modèle déclaratif. – *L'Année sociologique*, 53, 197–210.

Abray, Jane (1975). Feminism in the French Revolution. – *The American Historical Review*, 80 (1), 43–62.

Blanc, Olivier (1989). Olympe de Gouges: une femme de libertés. Paris: Syros/Alternatives.

Brown, Gregory S. (2001). The self-fashionings of Olympe de Gouges, 1784–1789. – *Eighteenth-Century Studies*, 34 (3), 383–401.

Devance, Louise (1977). Le féminisme pendant la Révolution française. – *Annales historiques de la Révolution française* 49e Année, 229 (1), 341–376.

Godineau, Dominique (1995). Daughters of liberty and revolutionary citizens. – *History of women in the West (Vol. IV): Emerging feminism from revolution to World War*. Ed. Geneviève Fraisse. Cambridge: Harvard University Press, 15–32.

Godineau, Dominique (2003). Les femmes dans la société française 16e-18e siècle. Paris: Armand Colin.

Godineau, Dominique (2004). De la guerrière à la citoyenne. Porter les armes pendant l'Ancien Régime et la Révolution française. – *Clio. Histoire, femmes et sociétés*, 20, 43–69. <https://clio.revues.org/1418>.

Gouges, Olympe de (1788). Preface for the ladies, or the portrait of women / Préface pour les dames, ou le portrait des femmes. http://www.olympedegouges.eu/preface_pour_les_dames.php.

Gouges, Olympe de (1789). L'esclavage des noires ou l'heureux naufrage. Gallica Bibliothèque numérique. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k48280r>.

Gouges, Olympe de (1790). The necessity of divorce / La nécessité du divorce. http://www.olympedegouges.eu/le_divorce.php.

Gouges, Olympe de (1791a). Les droits de la femme. Paris: Collection: Les archives de la Révolution française; 9.4.147, BNF. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k426138>.

Gouges, Olympe de (1791b). Will he, or will he not, be King? / Sera-t-il roi, ne le sera-t-il pas?. http://www.olympedegouges.eu/will_not_be_king.php.

Gouges, Olympe de (1792). The Frenchman's commonsense (Le bon sens du français). http://www.olympedegouges.eu/french_commonsense.php.

Labruno, Gerard; Toutain, Philippe (2000). Prantsusmaa ajalugu. Tallinn: Valgus.

Levy, Darline G.; Applewhite, Harriet B.; Johnson, Mary D. (1979). Women in revolutionary Paris, 1789–1795. Chicago: University of Illinois Press.

Michel, Andrée (1992). Le féminisme (4e éd.). Paris: PUF.

Offen, Karen (2000). European feminisms, 1700-1950: A political history. Stanford: Stanford University Press.

Pellegrin, Nicole (2008). Les disparues de l'histoire. – *Le Monde diplomatique*, november. <http://www.monde-diplomatique.fr/2008/11/PELLEGRIN/16435>.

Requête des dames, à l'Assemblée Nationale. Bibliothèque nationale de France. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k426587.r=requete%20des%20dames%20a%20l%27assembl%C3%A9e%20nationale>.

Riot-Sarcey, Michèle (2008). Histoire du féminisme. Nouvelle édition. Paris: La Découverte.

Scott, Joan Wallach (1989). French feminists and the rights of 'man': Olympe de Gouges's declarations. – *History Workshop*, 28, 1–21.

Vanpée, Janie (1999). Performing justice: The trials of Olympe de Gouges. – *Theatre Journal*, 51 (1), 47–65.

Viennot, Eliane (2014). Non le masculin ne l'emporte pas sur le féminin! Entretien avec Eliane Viennot. – *L'Obs*, 4. octobre 2014. [http://feministesentousgenres.blogs.nouvelobs.com/tag/sexisme+des+philosophes+de+s+lumi%C3%A8res\(01.11.2016\)](http://feministesentousgenres.blogs.nouvelobs.com/tag/sexisme+des+philosophes+de+s+lumi%C3%A8res(01.11.2016)).

Viennot, Eliane (2016). Et la modernité fut masculine. Paris: Perrin.